
STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

Stojanović, N,

СРБИ И ХРВАТИ.

ДРУГО ИЗДАЊЕ С ПОГОВОРОМ

НАПИСАО

НИКОЛА СТОЈАНОВИЋ.

У НОВОМЕ САДУ
СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТОЗАРА МИЛЕТИЋА
1902.

ДРУГУ

Мирку Кастрапели-у.

Срби и Хрвати.

У мало времена побиједили смо на две стране, у два црквена и политичка питања — у свето-јеронимском и скопљанском. Наши односи према Хрватима с једне и према Бугарима с друге стране били су предметом поновне новинарске дискусије. Стријеле, наперене против бугарског шовинизма (од кога би Срби могли много шта научити), потичу највише из политике реванша. Да ли је боља та политика или политика мира, оставимо на страну, обраћајући се питању српско-хрватском, које, и ако занима наш свет кроз неколико деценија, још није на чисто изведено.

Наше новине, не схваћајући ситуације, с извесним меланхолијским осјећањима, пребацују браћи (са знаком „“) Хрватима, што нису добри Словени, што Србе денунцирају и т. д. Ми смо покушали да у овим ретцима бацимо свјетлост на другу страну тога питања без икакве код нас уобичајене сентименталности, и без икаквих претензија, желећи једино, да оно постане предметом поновне, али озбиљне дискусије. Биће нам врло жао, ако неко ово излагање схвати као негирање Хрватства и једино као израз српског шовинизма.

Срби и Хрвати су, по мишљењу неких, два племена истога народа, по мишљењу других два посебна народа (народности), по мишљењу трећих један народ, једно племе.

До сада се код нас у претресању тог питања полазило једино са филолошко-етнографског гледишта. Оно је било алфа и омега чак и за политичаре. Али и ако је то гледиште једно од главних, оно није и једини основ посматрања. Резултати наше политике то најјасније доказују.

Напрема филологији и етнографији ми смо покушали овим ретцима обратити пажњу на социолошку страну тог питања, ослањајући се у главном на признату Гумпловићеву теорију, по којој је племе (Stamm) етнички животни продукт, народ (Volk) политичко дијело, а народност (Nationalität) културна појава, културно дјело. У племену је оличено етничко јединство, у народности морално и духовно.

Према томе филолошко гледиште, које говори о једном народу и два племена, било би овде потпуно искључено, јер би значило потцјењивати културне и политичке тековине обојих, да их назовемо именом несређених гомила, које су спојене само заједницом поријекла.

Племе настаје у времену прије установљења државе, а народ настаје у држави иницијативом једног племена. Та се улога приписује у нашој историји племену, којим је управљао Стеван Немања, али и иза тога *имамо и* сувише примјера који показују да

српске велможе нису хтјеле или нису могле схватити заједницу интереса свих крајева, без које нема говора о трајном политичком јединству. Политички је Србе ујединила заједничка одбрана на Косову и каснија заједничка судбина робовања једној истој власти. Културно јединство, коме је ударио темељ Св. Сава, огледало се најбоље у тој величанственој одбрани и у каснијем стапању српске аристокрације са демокрацијом у једну нераздјељиву, дивну саставину — демокрацију с аристократским поносом. У том и лежи важност косовског боја, у том смислу српски пораз на Косову значи једну велику побједу.

Хрвати нису ни за вријеме самосталности. ни иза уједињења с Маџарском имали развијене националне свијести ни схваћања заједнице интереса свих Хрвата. Спљетски сабор од 924 год., где су Хрвати одбацили словенску а примили латинску литургију, и околност, да је при склапању погодбе с Коломаном било 12 племена, што је изражено и на грбу Хрватске, то најјасније доказује. Хрватски великаши спојили су се иза 1102. са маџарским великашима. с којима их је везивала вјера — једини agens ондашњих вјекова. Масу народа тукао је у главу феудализам. Различност вјере између господара и кметова, која је била покретач српских устанака, није могла играти код Хрвата никакве улоге, јер су били сви исте вјере. Наравно да су попови помагали да учине народ још неспособнијим за политичку акцију, и тако је до-

шло до стања, које и данас траје, да маса народна не учествује никако у политичкој борби и да хрватске тежње представљају једино неколике клике, које служе свачијим интересима, само не хрватским, и које су успјеле да их обично свак идентификује са хрватским народом.

Ове клике су, имитијући Мађаре, усвојили одмах теорију о политичком народу, да би тим могли искључити Србима у Тројedници право на опстанак. Они су се сјетили, да Угарска и Мађари није једно те исто, али се нису могли сјетити, да Тројedница и Хрвати није једно те исто. Ту су потпуно сметнули с ума, да се не смије бркати филологија са социологијом, да политички народ и народност нису идентични појмови. Народност је — да цитирамо само Манчинија, с којим се с мало разлике слажу сви државоправни научници од Блунчли-а до Мартенса — природно удружење људи сједињених заједницом земље, поријекла, обичаја, и језика, са чврстим јединством живота и свијешћу о међусобној припадности.[1])

Хрвати нити имају посебног језика, ни заједнице обичаја, ни чврстог јединства живота, ни, што је главно, свијести о међусобној припадности, и с тога не могу бити посебна народност. Ко је пропутовао кроз крајеве који спадају у оквир хрватског државног права, тај се о томе могао потпуно увјерити. Један сељак из околине Загреба не

[1]) *Mancini,* Diritto internazionale p. 37.

само да не зна да има људи који се називљу Хрватима у Далмацији, Славонији, Истри, па чак и у Босни, него не зна ни за се, да припада извесноі хрватској народности. И то је центар Пијемонта. Признајемо да је у другим крајевима нешто боље. Остали крајеви и дају Хрватству оно мало отпорне снаге што је показује у борби с туђинцима, јер они стоје више под утицајем српске културе. Што више постају Хрватима (клерикалима), то мање показују отпорне снаге.

Поредите то са српском народном мишљу, израженом у народним песмама, с причом о мједеном гувну, са свијешћу српског сељака о културном јединству и његовом жељом за политичким јединством, па имате одмах готов одговор на питање, да ли су Срби посебна народност.

Хрвати дакле нису ни племе, ни посебна народност. Они се налазе на прелазу из племена у народност, али без наде да ће сачињавати икада посебну народност. Док се није иза велике француске револуције појавила народносна идеја, био је обичан процес, да од политичког народа постаје народност. Код Хрвата је то, по рођеном признању, попуштено. Њихове вође обично говоре да је Хрватска и иза спајања с Мађарском остала самостална држава. Ствар је у толико жалоснија, у колико је то више истина, кад за толико времена од политичке јединице није могла постати и културна јединица, јер се, да и не говоримо о Србима православним, ни католи-

ци у Славонији, ни маса народа у самој Хрватској не осећа још Хрватима. Њихово лутање у 19. веку од Гајева Илирства до Штросмајерова Југословенства и Старчевићева Хрватства то најбоље доказује. Њихови главни људи, који су хтели према потреби туђе политике створити те разне народности, заборавили су да се нације као производ историјског развитка не стварају преко ноћ, и да се разним митима (њихов творац Тадија Смичиклас, хрватски Панта Срећковић, предсједник је Југословенске Академије) неможе избити српски понос на прошлост, изражен у народним пјесмама. и замијенити поносом на „сјајну хрватску прошлост". Слављење Звонимира, који од своје воље постаје папин вазал, слављење оних хиљада ратника што у служби Аустрије падоше на пољима средње и јужне Европе, издизање бана Јелачића као народног јунака, који није био ништа друго до слуга бечке камариле против Маџара, врло је карактеристично за један народ. Онај народ, што у туђем слузи гледа свој идеал, не може више ништа ни тражити него да постане свој идеал — да постане слуга. То је морал, што данас влада у Хрватској.[1])

[1]) Да има и Хрвата који то увиђају, износимо један став из последњих бројева „Narodnog Lista" (бр. 47 год. 1902.), органа вође далматинских праваша, попа Бијанкини-а: „Ми (Хрвати) имамо двије велике мане које по свој прилици потичу од нашег стољетног изнимног положаја: робске смо ћуди и одвише лакоумни." Истичемо, да смо хотимице изоставили многе згодније *изјаве хрватских* слободоумних људи, да читаоци могу видјети *шта мисли овај* вођа клерикалне опозиције и највећи против-

Жалосне судбине једнога народа бити вјечито слуга и играчка у туђим рукама! Може ли ту бити говора о народном поносу? И шта може та раја у борби с народом, код кога је појам Србин идентичан са појмом јунак, где поред све демокрације влада неко племићко осјећање и понос?

Хрвати су до сада употребљавани од бечке владе за борбу против Маџара, Талијана и Срба, а од Ватикана у борби против српских шизматика и маџарских либерала и протестаната.[2]) Превласт Маџара у свим јавним пословима аустро-угарске монархије одузела им је први ослонац, а и други се подобро заљуљао. То је показало ријешење св.-јеронимског питања. Ова два извањска ослонца пропадају, а унутарњег ослонца (на шире слојеве народа) хрватска мисао није никада ни

ник Срба о народу који је, по програму његове странке, позван да у се претопи Србе и Словенце. Блажено хрватско „за опсјекити простоту!“

[2]) Интересантно је посматрати, како су настајала разна имена и разни појмови о народности код Хрвата упоредо с интересима аустријске односно ватиканске политике. Кад је Аустрији требала јака противтежа Маџарима, створено је Илирство, које би требало обухватити Србе, Хрвате и Словенце. (Одношај Гаја, оснаваоца Илирства, спрам аустријске владе и сувише је познат бар из догађаја са кнезом Милошем у Загребу.) Кад Срби нису за то ни најмање воље показали, створено је Штросмајерово Југословенство, у које су већ и Бугари убројани. Тај покрет пада у оно доба, кад је Аустрија водила још задњу борбу с Маџарима, и кад се почела стварати талијанска држава и Аустрија почела бацати очи на Балкан. Поунијатити јужне Словене, то је био циљ ондашње аустријско-ватиканске политике. Приликом покретања питања о бугарској егзархији имали су и сувише разлога да очекују потпун успех. Штросмајерова улога је ту позната. Кад су се те наде разбиле и кад је створена место јединствене Аустрије дуалистичка Аустро-Угарска са подјелом сфера немачких и маџарских интереса, дошло је у употребу *divide et impera* — створено је Старчевићево Хрватство.

имала. Шта више она се губи и у самом средњем сталежу, јер је била и јест само негација Маџарства, Талијанства и Српства, а маса зна за негацију само у моменту узбуђености, иначе у мирном развитку увијек тражи нешто позитивно. То јој хрватске вође, и да су сами знали, нису могли дати, јер су, као оруђе у туђим рукама, узмакли и препустили вођство националне политике поповима интернационалне католичке цркве. Шта може ту изаћи него шаљив национализам? Скоро смо били свједоци таквог, једног комичног потхвата са трагичним свршетком у добросрећној св.-јеронимској, односно Штадлеровој афери.

Узбуњен је народ ради једне сразмерно ситне ствари. Иза побједе црногорског посланства дошло је разочарање у исто тако великом обиму, у каквом је било весеље прије тога. Па онда протест Штадлеров — поновно весеље, на опозив — поновно разочарање. Ствар, која је била удешена да покаже свијету како постоји неко хрватско питање, показала је потпуну немоћ Хрватства. Протестовало се против Ватикана, доношени су закључци на многим скупштинама, новине су пријетиле да ће народ прећи у православље, ако им се жељи не удовољи и хрватско име не поврати. Није им се удовољило и — прешао је један јединцати човек у унијате!

Кад не би било жалосно, било би доиста *смијешно.*

Овдје треба још нешто споменути. Хрвати обично истичу неку културну надмоћност над Србима. Они који немају никаквих специјално својих погледа на свет (у вјери, обичајима, васпитању и т. д.), никакве националне умјетности ни књижевности, усуђују се говорити о хрватској култури.

У Загребу, центру Хрватства, воде главну ријеч туђинци. Културна снага једне нације може се тим мјерилом прилично тачно измерити. Док Срби одбијају туђинце (често пута и домаће људе), јер сматрају особитом части — бити Србин, дотле Хрвати примају свакога раширених руку; док туђинци постају код нас већ у другом кољену не само именом, него и културом Срби, код Хрвата неће чак ни језика да промијене. Ко је једном прошетао улицама ма кога од већих градова хрватског Пијемонта, могао се лако о томе увјерити.

Али не само да се ови страни елементи, који у хрватској политици играју велику улогу, неће да прилагоде домаћем становништву, него они повлаче у свој круг и домаћу интелигенцију, која се на тај начин однарођава. Називати се Хрватом, а говорити и осјећати непрестано њемачки и талијански, и сувише је честа ствар код хрватске интелигенције. Зар није изглед да ће и тај назив једном вјетар отпухати, као што се догодило са хрватским племством?

Колико је раширена употреба немачког језика у Хрватској и Славонији, нека служе

као примјери, да је ради тога био установљен у Загребу „одбор против туђинштине“, који је, како изгледа, применуо: да су хрватске новине при једној великој културној свечаности, која је требала значити освојење Босне за Хрватство, морале опомињати Хрвате да путем не говоре немачки него хрватски, и најпосле та околност, да, поред четири хрватска и једног српског, излазе у Загребу два немачка дневна листа.

Разлика у отпорној сили Српства и Хрватства не опажа се само у данашњој њиховој постојбини, него и у насеобинама. Баш је скоро у „Pester Llojd“-у изишао чланак неког Dr. M., у коме, описујући живот хрватских исељеника у Америци, узгред напомиње, да и тамо Срби показују много више отпора према навали туђинства него Хрвати, који су обично већ у другом кољену изгубљени за Хрватство.

Управо ради те отпорне снаге, ради особене српске културе и српског опирања против туђинских утицаја у економском и политичком погледу, и постоји за Европу српско питање, а хрватско не постоји. Тај факат и Хрвати признају, али ипак неће да увиде, да се разним аферама не да надокнадити оно што се кроз толико вјекова занемаривало.

Истицати надмоћност Хрвата у том погледу, значи у најбољем случају бркати појмове килтуре и цивилизације. Наше је увјерење, да им Срби ни у цивилизацији не *уступају*. Ми волимо, као свуда, и ту кора-

чати полако али стално. Заслепљивати очи, то је оно што нећемо и не желимо. Сигурно нећемо скоро оснивати опере па да је за кратко време изгубимо.

Хрвати, дакле, нису и не могу бити посебна народност, али су на путу да постану — српска народност. Узимањем српског за свој књижевни језик, учинили су најважнији корак сједињењу. А и иначе се процес стапања полако, али стално врши. Читањем сваке српске књиге, сваке народне песме, пјевањем сваке српске арије, прелази и атом свјеже српске демократске културе у њихов организам. С тога сви Срби гријеше, који им замјерају кад они Марка Краљевића називају Хрватом, кад пјевају „Радо иде Хрват у војнике“ и т. д., јер они тим и нехотице признају да постају Срби; а нама није стало до неколико писмена, која састављају ријеч Хрват, него до пренашања културних особина, које су уско скопчане с појмом Србин, а те никада нико неће моћи превидјети и одрећи.

Процес претапања нико не може зауставити, јер се ту састаје маса са истојезичном масом, исто као што се не да отклонити никаквим декламацијама о слози борба између интелигенцијâ и средњих сталежâ; јер су Срби и Хрвати у данашњем издању двије политичке странке.

Борба која се по свему свету води између либерализма и клерикализма, између демократског национализма и ултрамонтанског

козмополитизма оличена је код нас у борби Срба и Хрвата. Опрека између историјског државног права, које служи као подлога програмима свих хрватских странака, од којих нема ни једне либералне (сигурно јединствено у Европи), и природног права изложеног у српској народној мисли, као подлози програмима српских странака, од којих нема ни једног клерикално-конзервативног, најбоље то показује.[1])

Код Хрвата нема скоро ни једног листа, да му у уредништву не сједе попови или иначе њим не управљају, нема никаквих важнијих корпорација, у којима нису попови заступљени. Идентификујући католицизам са Хрватством, они су заиста успјели да ставе велику запрегу продирању српске мисли. Интересаитно је, да им то у класичном Ђивовом граду није пошло за руком. Поносни Дубровчани су се одлучили за Српство, премда су се остали далматински градови, који су стајали под утицајем исте талијанске културе, одлучили за Хрватство. Дубровник је био слободна република, а остали градови поданици републике Св. Марка. Слободни људи одлучили се за слободно и напредио Српство, туђи поданици за туђинима услужно и назадно Хрватство.

То је, мислимо, најбољи доказ, да нас

---

[1]) Неколико српских калуђера у Угарској, који хоће да против римског клерикализма створе православни клерикализам, нису странка, исто као што и неколико чиновника у Хрватској и Славонији не могу сачињавати хрватске т. зв. „народне странке.“ *Иначе би србијанска* напредњачка странка била за Хрвате *збиља напредњачка.*

деле само појмови о слободи, да смо двије политичке партије.

У борби тих странака не може бити говора о „слоги“, јер су начела њихова из основа противна[2]) и јер су Хрвати туђинска авангарда, а Срби представници принципа „Балкан балканским народима.“

На темељу тога принципа Срби се могу и морају сложити са осталим балканским народима, остављајући за касније доба ријешење унутарњих балканских питања. Хрвати су, као представници туђих освајачких прохтјева, од тога потпуно искључени, не као народ ради својих особина, него као народ, који је допустио да га представљају и његовом судбином управљају неколике клике, за које је и сувише очито да служе туђинским интересима.

Та се борба мора водити „до истраге наше или ваше.“ Једна странка мора подлећи. Да ће то бити Хрвати, гарантује нам њихова мањина, географски положај, околност, што живе свуда помешани са Србима, и процес опште еволуције, по коме идеја Српства значи напредак.

[2]) Год. 1848. коју госп. Миловановић („Дело“ 1895.) а и остали српски писци уздижу као узор српске и хрватске свијести, била је само гола превара обојих, јер су служили као оруђе бечкој влади против бунтовних Маџара. Ми с тога треба да прекинемо поносити се том борбом, јер је то један од ријетких случајева у нашој историји, да се Срби боре против слободе другог народа. Док је Аустрија требала јако јужно Словенство, дотле је и стварала Илирство и Југословенство, а касније је наравно морало доћи на ред њено: „divide et impera!“

Српско-хрватска слога је шупља фраза, а још је мање разложно позивати се ради ње на неку словенску солидарност. То *је нарочито* искључено док Хрватима управљају попови.

Образовањем масе народне, спојене са њеним учествовањем у политици, морају пасти и назадне клерикалне идеје. Пропаст клерикализма у нашем народу значи пропаст Хрватства.

Ми се надамо да ће се то скоро догодити, јер има међу Хрватима приличан број свјесне интелигенције, која тај процес убрзава, увиђајући да једино српска народна мисао значи економску, политичку и културну независност, и спас од германске најезде.

Задојивши се идејама Масариковим, хрватске реалисте хоће да створе од клерикалног либералан и демократски народ, да одстране државно а узму природно право као основицу политичког дјелања. Њихов рад мора истина с почетка бити више педагошки него политички, али то мора бити, јер се право јединство тек онда може постићи, кад буде међу нама културна заједница, исти државни идеали и исто схватање слободе. Онда ће тек хрватска мисао (тако се зове и њихов орган) бити једно исто што је данас српска мисао. Срби им у том раду могу само пожелити успјеха и свуда им помоћи.

Срби што живе помешано са Хрватима могу у том погледу много учинити. Истичући свуда своје слободоумље, они треба да у том смислу дјелају и на своје хрватске комшије, т. ј. образовати их на неки начин за слободоумне људе. На тај начин може се једино повољно решити српско-хрватско питање. Досадања јадиковања за неслогом и

братимљења при састанцима могу бити израз добре словенске душе, али ништа више. Политиком управљају други разлози. Ред је, да и код нас у том погледу једном место реторике завлада логика. Биће мање суза, али више успеха.

Поговор.

Inter arma silent Musae. Док се тукло у Загребу и проглашивало опсадно стање, није се могло говорити без гњева. Сад ћемо мирно и на тенане.

„Демонстрација“ је и била и прошла. Српске куће и дућани су настрадали, а Хрвати похапшени. Хрвати су хтјели доказати, да су „госе у својој кући“ и да културно стоје више Срба и безброј разбијених прозора, табла, окаљаних зидова и оплијењених дућана. то је најјасније доказао. До сада су само Срби, који живе заједно с њима, знали за те облике хрватске цивилизације, сад зна сав свијет а Хрвати ће ипак и даље мирно причати да су елеменат мира и напретка и да су као такови позвани, да воде прву ријеч на Балкану. Српски оплијењени трговци нека не плачу за својом робом, да не би помели иронични смијех са свих страна.

Шалу на страну, али то је врло карактеристично, да је народ, који је кадар починити онакав вандализам, у стању тврдити не само, да је културан, него да је и културнији од свих балканслих народа. Је ли чудо онда да политика тога народа кипти од парадокса?

Шта је био узрок оним изгредима? Срби кажу дражење хрватских новина, а Хрвати

писање српских листова. Кад би тако било, ствар би била доста утјешљива, али узрок лежи много дубље. Узрок је — хрватски одгој и, да криво не учинимо материјалистичком схватању историје, неповољне економске прилике хрватског народа.

Католички попови мјесто љубави шире мржњу против свих, који не вјерују у догме католичке религије, и они још од давнина управљају хрватском политиком и одгојем. Је ли онда чудо, да је мржња управљена у првом реду против шизматика Срба. Ја сам с тога и рекао, да не може бити разговора о правој слоги, док попови не престану бити свемоћни фактор у хрватском јавном животу.

Други разлог је економске природе. Народ у Хрватској стоји ужасно хрђаво. Да наведемо само један примјер! У једном броју „Хрв. Права“ од прошле године стајало је, да су у Горњем Карловцу продане двије куће на лицитацији (једна приземна, друга једнокатица) за десет круна. Хрватска опозиција тога или неће, или не може да види, она неће, или не може да разумије, да један народ тек онда почиње пропадати, кад сам на себе руку дигне. Мјесто, да народ учи, да се мора сам помоћи, ако мисли добра себи, она за све окривљује Србе као трговце. Ни Маџари као господари нису им толико криви, колико Срби. Хрватска радикална странка (странка права) примјењује свој радикализам само против Срба. Према Маџарима су *мирне ов*чице. Суревњивост Чивута трговаца

и нетолеранција католичких попова иду руку под руку. Изгледа парадоксално, али је на жалост истинито. Чивути су заиста иза попова главни фактор у хрватској политици.

То су прави узроци, то је она слама, од које је ватра букнула, писање хрватских новина била је само шибица и, да до краја изведемо ову приспособу, мој чланак прештампан у „Србобрану" само она фосфорна маса, о коју се шибица креше, да ватру даде.

Писање никаквих новина иначе не би било у стању онако узбунити духове. Писање хрватских новина није у стању никад узбунити Србе, ни кад нас називају Власима, Цинцарима, Торлацима, сврабежом на хрватском тијелу и т. д., ни кад нам пријете, да ће нас прећерати у Србију и Црну Гору, да тамо садимо кромпир и чувамо свиње, јер код нас нема тих главних узрока — код нас нема тога одгоја мржње против њих, као код њих против нас. Само се оно мрзи, за што се мисли, да је јаче и силније и с тога Хрвати нас мрзе. Срби према њима, као слабијим осјећају само сажалење и с тога нису у стању њима ни у чему пакостити.

До ове демонстрације је морало доћи. Српско-хрватски спор је морао једном доћи до оваке апсурдности. Што прије, то је боље. Мржња хрватска, коју су нагомилавали попови и Чивути на деценије, морала је једном избити на површину. Колика је та мржња била, најсјајније показује околност, што се била у стању раширити фабула, да је цар

дозволио, да се 8 дана убијају Срби и пале њихове куће.

Да изнесемо још неке карактеристичне стварчице Чланак је изашао у „Србобрану“ 23. и 24. августа. Хрватске новине су без разлике неколико дана нападале, и демонстровање почиње тек 1. септембра. (Ви знате, шта то значи у једном чиновничком граду.) Ово треба да је доказ, да је та демонстрација потекла као неминовна пошљедица онаквог писања и са свим изненада. Осим тога, шта значи она листа проскрибованих, што су је носиле вође оне руље?

А сад да упитамо нешто и управу.

Је ли дозвољено, да службени орган води полемику, је ли било познато господину државном одвјетнику, да постоје §. §. 300 и 302, од којих сада велику употребу чини, је ли познато било полицији, да ће бити демонстрација, што су знали и загребачки врапци, и да се држе договори за нападање и зашто се војска онако млитаво понашала? Нама је бар, а и осталим непристрасним гледаоцима овим дато увјерење, да и загребачка управа мисли, да Срби и за владе „српског бана“ нијесу равноправни, да су грађани другог реда. Што би чинио преузвишени бан, кад би Срби одговорили на ово све много невинијом демонстрацијом — одгађањем плаћања порезе, док им се не загарантује равноправност, лична слобода и слобода имовине. Наше увјерење је још више *утврђено* суђењем загребачким изгредима, јер

јер је ту најјасније доказано, како се желе прикрити прави кривци. Осуђена су шегрчад, која су украла клупче памука, кутију сардина или калуф сафуна. И то је све. Нико није ни запитан, ко га је наговорио на учествовање у изгредима. Син др. Франка је оптужен и ослобођен. Државни одвјетник је уложио ништавну жалбу против ослобођења, али је касније повукао. Шта то значи? Од интелигенције је осуђен једини Стјепан Радић. За што? Јер је одговарао Хрвате, да не чине насиља. Али је он како изгледа крив хрватско-славонској влади, што је жив, јер је најодлучнији противник мађаризације.

Мађаронске противнике и сувише су брзо нашли. Велико је чудо, да тај исти суд није могао наћи српске противнике међу интелигенцијом, који су онај напад организовали.

У осталом, она демонстрација је много шкодила Хрватству. То сви признају. Како згодно рече г. Гершић на београдском митингу: „Ми данас полажемо испит зрелости пред Европом; Хрвати су већ пали на том испиту". И они, који нијесу вјеровали, да код Хрвата има онолико хрђавих страна, од онда су се потпуно увјерили, не код Хрвата као народа — јер народ не може бити тако хрђав, него као масе, која се даде сугерирати од попова и Чивута. Српским трговцима је она шкодила, али је користила српској политици. Страни свијет се увјерио о

стању нашем, а и ми смо добили добре поуке за будућност. (Овдје вриједи споменути један скорашњи догађај. Талијани су у Задру изударали тројицу Хрвата. Све хрватске новине су устале против тог вандализма, да неког бију, јер је друге народности и предлагале су, да се држе скупштине за протестовање. То су оне исте новине, које су одобравале поступак загребачке руље — и које су много скривиле појави оних изгреда. „Obzor“ је чак из тог догађаја извукао конзеквенцију, да се Талијани осјећају слабим у Задру, док се и таквих средстава лаћају. Да ли би ми Срби могли бити тако слободни, да из загребачких догађаја повучемо исту конзеквенцију.)

И Хрвати, ако буду паметни, извући ће корист од ње — отрешће се хегемоније језуитске, која је свему злу крива. Ми с тога и не окривљујемо за оне догађаје, хрватски народ Загреба и околице, народ добричина, него једино оне бездушне агитаторе, који су... знали „опсјенити простоту“ и навести је на онај варварски чин, Нама је жао ради тога, што неће пострадати кривци, него онај невини заведени свијет, што ће ти кривци, играјући и даље улогу патриота, смишљати нове смицалице, како би се једним ударцем отресли проклетих Влаха и омраженог бана.

А сад мало разговора са хрватским новинама. Да почнемо с највише клерикалним „Obzorom“, представником хрватског јавног *мишљења.*

У броју 194. изнесен је садржај чланка и названо, наравно, све перфидијом и мржњом, а највећом перфидијом прештампавање „Србобраново“.

Да изнесемо један пасус: „Хрват је дакле идентичан појам с клерикалцем! Тко није клерикалац, није Хрват! И то нама пребацују Срби. Они Срби, који су са свога вјерског фанатизма познати на далеко и широко, који вјерске истине и не употребљују у друго, до ли у сврхе најбјеснијега нацијоналнога шовинизма, а хтјели би тај свој, у правом смислу ријечи „српско-православни клерикализам“ прикрити истицањем некаквог „слободоумља“, према коме је у нас сваки и најзасуканији „римски клерикалац“ напредан човјек! И ти „слободоумњаци“ без разлике странака подржавају и траже конфесионалну школу, па још имаду образа пребацивати нама Хрватима, који смо своје школство године 1874. поставили на нове основе, неки „клерикализам!“ Наравски, да за то ни не требају још посебне какве „клерикално-конзервативне.“ странке! Зазорно им је, што хрватско свећенство тако живо ради на културном и политичком пољу“.

Они Србе дакле окривљују, јер најаги стављају вјеру у службу народности и то називљу клерикализмом. Смијешно! Наравно, да код тако извраћених појмова није клерикализам, што Хрвати стављају народност у службу вјере као што по овом индиректном признању Хрвати раде. Поред

свега тога Хрвати веле, да нису клерикалци.

Принцип „Балкан „балканским народима“ не свиђа им се, јер по „Obzor“ у ово „гесло“ значи: „Balkan — Srbima“ и ми смо сретни, да чујемо отворено, да Хрвати нису за ту лозинку и зашто нису. Ко може онда рећи Хрватима да су туђе слуге?

Овај чланчић је завршен са ријечима: И „Српски књижевни гласник“ ваљда ће сад увидјети, какви су то Срби у нас и какав је наш положај овдје.“

Иза загребачких догађаја, та би реченица згодније гласила: И. С. К. Г, и цијело Српство и цијели свијет ће ваљда сад увидјети, какви су Хрвати у нас и какав је наш положај овдје.

Уводни чланак од 195. бр, ваља опширније претрести, да Срби виде, како мисле умјерени Хрвати, који желе слогу.

Писац чланка прихваћа Гумпловићеву теорију и вели, да су ипак по његову мишљењу, Срби и Хрвати двије народности, два калтурна бића, која осим вјере раздваја још српски византизам и хрватско западњаштво.

„Зашто у Хрватској има грађана, који се Србима зову? Зато, што су православни. Да нису православни, не би били Срби. То је тако мрачњачки појав, да је у нашем вијеку непојмљив. Непојмљив, али постоји. У том жалосном појаву лежи једна од највећих потежкоћа развитку Балкана, његовој душевној еманципоцији и његовој кристализацији.“

Заиста болесна појава ово називати болесном појавом, а у исто доба казати за Бана, Франасовића, Хорватовића, Ђају да су Хрвати, јер су католици, као што „Obzor“ у истом чланку чини.

„Унаточ свему тому писац чланка у „Српском књижевном гласнику“ приговара тобожњем клерикализму Хрвата. Одакле тај клерикализам? Одатле, што се хрватско свећенсвто истиче у народној борби. Кад би писац чланка имао иоле појма о томе, што је слободоумље, такову би се појаву имао веселити и с њим се дичити.*) Ако гдје може бити говора о клерикализму у оном неповољном смислу, који се даје тој ријечи, онда су сви Срби најпревсјанији клерикалци; онда је читаво Српство једна велика клерикална странка. Српске су странке клерикалне, али не вјерују у ништа. Под дојмом византизма иду у цркву, ну не зато, што би вјеровале, него за то, да вјерском вањштином покрију друге своје тежње. Тај недостатак склада међу нутарњим и вањским животом, међу увјерењем и формом, тужна је рана, која точи српски живот.“

Дакле слободоумље је трпити језуите, који имају са свим изврађене појмове о улози човјечанства, о држави, који уништењем воље најприје у самима себи, па онда у вјернијем, настоје убити свако слободно мишљење, који

*) *Овдје и скоро* на свим мјестима је курзив наш.

желе на мјесто националних држава успоставити папинску империју, да управљају политиком читавог свијета.*) Слободоумље је дакле трпити људе, који су по своме положају у стању са неколико ријечи завести масу, да и даље злоупотребљавају олтар у политичке сврхе. Хрвати се тој појави „веселе и њом диче.“ Да ли им се онда треба чудити овако наопакој политици, поред овако изврађених појмова?

Кад је ово за њих слободоумље, онда допуштам да су Срби клерикали. Јест, Срби су клерикали, јер „не вјерују у ништа“ и јер хоће „да вјерском вањштином покрију друге своје тежње.“

Гдје си логико?

„Одатле, што Хрвати имају све увјете културне народности, били су народ, јесу народ и имаду све увјете народа. Као народ они су имали моћну и слободну државу. Као народ, они хоће да и данас, доведавши захјеве народнога начела у склад са захтјевима државнога права, узпоставе своју државу јединствену и слободну.“

Дакле сви увјети, да Хрвати буду посебна народност, су ту. Имали су „моћну и слободну државу“ и хоће, да је успоставе. Ко пита за остале увјете народности?

Писац оног чланка ми пребацује, да немам „ни зере словенског чувства,“ јер сам рекао, да је аустријски фелдмаршал бан Је-

*) *Главни уџбеник* језуитски „Exercitia spiritualia“ од осни*ца језуитског* реда Игњнта Лојоле садржаје ту науку.

лачић слушао заповјести из Беча. Ја сам врло радознао, да ли је и г. писац спадао у оне гомиле, што су гасили своје јако словенско чувство коњаком из разбјених српских дућана.

„И покрет започет год. 1861., који се још данас наставља, јест једино покрет за слободу и јединство. Писац то не разумије, као што не разумије илирства и југословенства. То нису били политички, него културни појави; то су била имена, под којима се је у интересу политичке слободе и политичкога јединства хтјело сјединити на културном пољу све јужне Славене. И тако сваки појав нашега јавнога и народнога живота јест борба за слободу и јединство. Срби не могу да то о себи кажу. Они су се борили проти зулуму: али без трунка за више идеале. Било је вриеме, кад су си утварали, да су балкански Пиемонт. Како су се одазвали тој својој задаћи? Непрестаним поразима и највећим моралним саблазнима, што се могу помислити. Гдје је тај народ у свиету, који је пружио оне жалостне призоре, што но их је у задње вриеме пружила Србија, па и Црна Гора.“

То дакле „нису били политички, него културни појави,“ а ипак све је било у интересу политичке слободе и политичкога јединства. О томе, како је сваки појав хрватског јавног живота значио борбу за слободу и *јединство*, а српска борба „за крст часни и

слободу златну,“ да не значи ништа, него борбу против зулуму свак може читати историју и једних и других и ко има и мало у себи осјећаја правде, признаће, да је противно.

Сад долазе моралне саблазни и овај пасус: „Ну у којој земљи на свиету излази сваки час на површину такав морални гњилеж, као што у Србији? Гдје је такав гњилеж, гдје је такав недостатак свакога моралнога схваћања, гдје је могуће, да краљ попут Милана буде главни непријатељ земље и народа, ту нема увјета за какову вишу или ширу акцију јединства и слободе. То је душевно робство вјековито.“

Један енглески политичар рекао је потпуно право, да ни један народ не може држати стално стечених слобода, ако нема извјесне порције глупости. Српски народ је интелигентан и он воли борбу, исто као што и француски народ. Што каже Зола: два корака напријед, један натраг, али ипак напријед. У Француској се догађају по схватању других народа најгрђи шкандали, али ипак Француска стоји на челу цивилизације цијелог свијета. Србија је имала једног краља са западним образовањем и оријенталном ћуди, краља Милана. Он је за то крив, што је као уставан краљ хтио сам и сувише имати удјела у политици. Ту су започели борбу он и народ и народ је однио побједу. Ондје, гдје је народ у стању почети борбу са *својим краљем* за своја права, ту „душевно роб-

ство" ре може бити вјековито. Оно је вјековито само ондје, гдје црна риза управља народом. Хрвати знају добро, гдје је то.

„Међу Србима није ни развијен појам, а још мање свијест о јединству. Главни увјет за јединство јест средиште.

Без средишње точке нема кристализације. То средиште ми Хрвати имамо. Ми Хрвати, сви колико нас је, знамо да је средиште нашега народнога, државнога и културнога јединства Загреб. Гдје ли је ваше средиште? То не знате ни ви сами, или се гледе тога кољете. Цетиње и Београд у непрестаном су рату, док је истина, да никакве привлачиве моћи нема ни једна ни друга точка. Писац чланка, којим се бавимо, бит ће без сумње за Београд."

Не ће бити далеко г. писцу, ако га интересира, да сазна што о свијести српској, да мало тркне у блиске крајеве н. пр. у Босну или у Херцеговину, да упита ма кога српскога сељака, шта жели и зашто се тукао 1875—1878. Ту би се могао распитати и гдје је наше средиште, ако га не би мрзило разговарати са „простим пуком."

„Ми признајемо, да има туђих непријатељских елемената у нашем средишту. Има их свагдје на свиету. Ну ми се проти њима боримо. Нешто смо их асимилирали или нешто се од њих еманципирали у културном погледу, а учинит ћемо их с временом немоћне и у политичком."

Ја поново наглашујем ово „нешто смо се од њих еманципирали у културном погледу."

Зар ово не значи, да они стоје још под уплививом туђе њемачке културе и ако су се нешто еманципирали, да је то могло бити само у српском духу.

„Ми данас можемо говорити о хрватском народном узгоју и о хрватској народној изобразби. О томе не могу говорити Срби. Њихови бољи људи узгојени у иноземству присвоје од овога само зле обичаје и преносе их у своју домовину. Један руски новинар није се могао снаћи у Београду, јер је ту чуо на свим странама њемачки и француски, а мјесто народнога духа нашао је аустријски дух. Што имаду данас бољега Срби, то су им дали Хрвати. Свједоче нам о томе Матија Бан, Франасовић, Хорватовић, Ђаја, Матавуљ и други“.

Један руски новинар (који?) пронашао је у Београду аустријски дух. У осталом, шта доказује опажање некијех из жељезничког купе-а. Да видите што каже „Хрватска“ орган странке права о Загребу пред дубровачки новинарски конгрес: „А с друге стране, зар бисмо могли и весела и радосна срца дочекати у Загребу словенску браћу од пуста страха, да не помисле, да су дошли у њемачки град, или у какву Каломеју или у Пешту, слушајући говор на улици или читајући имена на таблама разних дућана.“

То је „средиште народнога, државнога и културнога јединства“. Аферим!

„*У осталом* Срби су свагдје најжешћи пио*нири туђинства*. Они су у нашој средини, д*е боре* проти нашој слободи и нашем једи

ству. У бановини су ступови мађарства. У Далмацији су савезници талијакства и ниемства. А у обће на Балкану? Док се ми у Хрватској најодважније боримо проти њемачко-мађарској политици, да ју одбијемо, она у Србији стиче све чвршће узгојиште. И данас ако та политика има уплива и моћи на Балкану, то је само ради упоришта, које налази у Србији. Мађарско-њемачка политика налази толико одзива у Србији, да им је тамо пошло за руком створити своју властиту странку".

Ја не могу да разумијем, како није стид Хрвате понављати ријечи, да су у Бановини Срби ступ данашње владе. Срба у Хрват ској и Славонији има ¹/₄, а у клубу посланика владине странке нема их ни ¹/₄, па ипак Хрвати имају образа тврдити, да Срби држе данашњи систем. У осталом имали би донекле право и да га подупиру, јер од два зла треба бирати мање. Влада бана Мажуранића и ова отимачина у Загребу Србе су доста научили памети, да од Хрвата не очекују ништа добра. У Далмацији исто тако Срби морају држати са странком, која је противна хрватском државном праву. У осталом и тамо су Хрвати у већини у сабору, па за што не донесу закључак што одговара хрватском државном праву? Ваљда су и кукавичлуку хрватском Срби криви? Срби су сигурно криви и данашњем положају у Босни и Херцеговини, премда далматински посланици Хрвати долазе редовно сваке године пред делегације Младочесима с молбом,

да не нападају данашњу босанску управу. — И то сигурно значи, да Срби нијесу добри Словени.[1])

„Јест у Србији имаде и радикала; али они су данас коалирани с напредњацима и такме се с њима у томе, тко да се боље улагује Бечу и Пешти. Та злокобна српска политика носи данас главну кривњу свих невоља на Балкану. Да није ње, да она према Бугарској не врши ону исту жалосну улогу, коју врши и према Хрватима, Бугарска би била своју задаћу извршила. И тако Хрвати, за то што су народност и народ, што осјећају свијест државног и народног јединства, што су душевно уједињени, заступају у спору елеменат народан, слободан и културан". Јест, у Србији има радикала, значи скоро исто, као кад би ко рекао: јест, у Хрватској има Хрвата. У осталом из истог разлога, из кога не одобрајемо фузију радикално напредњачку, из истог разлога одбијамо „слогу" српско-хрватску, док постоји између нас овај јаз у појимању слободе.

Срби су свему злу на Балкану криви — то је пјесма стара, која не заслужује одговора. Хрвати су елеменат народан, јер стоје под упливом туђинске културе, елеменат слободан, јер њима управљају Маџари, а туторишу му попови, елеменат културан — видио је сав свијет.

На пошљетку право обзорашки завршетак: „Споразумак треба да се збуде; али у

[1]) *То нам је причао један од вођа* Младочешких у парламенту, *који је* редовно и члан делегација, додајући, да им Чеси *морају ту услугу* учинити, јер Хрвати њих помажу у парламенту.

смислу посве другојачијем од онога, о којем сања писац. Византизам србски, недостатак културе међу Србима, њихова мегаломанија, њихове утворе, велика су запрека међусобном споразумку. Ну ми се поуздано надамо, да ће благо сунце просвјете растјерати и те тмине, па да ће једном и међу Србима завладати мјесто „брато-истражне“ мржње дух сносљивости и братске слоге“.

Зар би „Obzor“ дозволио, да се његов народ споразуми с народом, који има онолико мана? Или је то по старом обичају „за опсјенити простоту“.

Опширно смо се забавили овим чланком, да Срби могу имати преглед свега онога, што им Хрвати пребацују — напомињемо умјерени Хрвати. На остале биљешке „Обзорове“, које су само спремале терен за познате догађаје, не вриједи се ни освртати.

Ваља се само осврнути на остали садржај тих бројева и видјети како „Obzor“ воли неистину, како сам себе побија.

Говори, да Хрвати нису клерикалци, а у бројевима 197. и 198., у којима су и ови чланци штампани, износи парницу Хинковићеву, која вас чисто подсјећа на средњи вијек. Ради неколико израза о паклу, које је употребио при једном предавању, на предлог неколицине попова, оптужио га је државни одвјетник. Сва опозиција је очекивала његову осуду. Да прикрију ту бламажу, јер се ствар искренула, опозициони листови су ангажовали ону хајку на Србе
Или тако само зли језици говоре?

У бр. 195. гдје стоји став: „И тако Хрвати, зато, што су народност и народ, што осјећају свијест државног и народног јединства, што су душевно уједињени преставља ју у спору елеменат народа, слободан и културан“, има и један допис из „отуђеног главног града Славоније“, гдје се било раширило Славонство, али гдје су се од лани „широм отворила врата Хрватству, које од онда бујно цвате у лијепом нашем Осијеку“.

Ето, то је свијест у другом главном граду земље.

У бр. 195. став: „Ми данас можемо говорити о хрв. народном узгоју и о хрв. народној изобразби. О томе не могу говорити Срби“.

У бр. 196.: „Кукавштина је превладала у нашем животу и друштву, наша немарност и непрактичност, то је узрок цијеломе нашем злу. Данашње мађаронство само је израз ове наше друштвене мизерије, јер само немоћним и јадним друштвом може да без реакције господује и влада клика, којој су у Хрватској данас узде у руци“.

„Наше мишљење треба реформовати. То је прва задаћа и први корак нашем напредку. Сав наш одгој лош је и погрјешан и зато га треба забацити. Нову, младу генерацију треба прожети другим, практичним, правим демократским назорима“.

Јесам ли ја шта више од овога рекао?

Ево шта пише „Хрватска“, орган коалиране странке права:

„Српска идеја значи туђе господарство, ропство. Срби немају никакве културе, јер она се код њих не хвата, само поједини међу њима навукли су на се скрамицу културе, али кад та скрамица ослаби, онда и искаче на видјело дивљаштво и варварство у свој својој мизерији. Тако ће све то бити донде, докле Срби буду одбијали благослове хрватске просвјете, докле год буду Хрватима спречавали да они испуњавају своју мисију на Балкану. Можда ће неко рећи, како то није наша ствар да просвећујемо Србе; нека се ваљају у својој каљузи. Али тавво мишљење било би погрешно. Уопште Срба нема. Срби су Хрвати као што смо и ми сами, они се од нас разликују само православном вјером, и да би брже до ње дошли, дали су себи друго национално име и назвали се Србима. Српско-хрватски спор није никакав унутрашњи хрватски спор. Ствар се овде тиче цијелог Балкана. Цио Балкан мора се еманциповати и кристализовати. Што до сад није испало за руком западној култури, да Балкан освоји, кривица је до Срба. Они су довели Турке на Балкан, допустили су, да их Турци подјарме, а не допуштају да њима овладају културни народи. Шта ли би било од Србије, да Бог није на Балкану засадио Хрвате, тај елеменат културе, јединства и слободе? Мира између хрватске и српске идеје не може и *не смије* бити; хрватска идеја искључује срп-

ску. Ту нема никакве резерве, нема више изговора. Или ваља устати за слободу и јединство, за еманципацију и кристалилацију под окриљем хрватске идеје, или за ропство и туђе господарство! Ко је за последње, нека се јави“.

Да буде још више шале, цитираћемо и „Hrvatsko Pravo“, орган чисте странке права, бр. 2038. „Што је тај Србизам? Тко то не зна? Зар у Далмацији не значи подупирање талијанштине, а у Хрватској мађарштине? Србизам је дјело аустријанштине и мађарштине. Полицајни фондови, који плаћају ту и тамо србске новинаре, стварају Србство у јединој накани, да се Хрватство потлачи и да красна хрватска земља постане њиховим плијеном. Та пропаганда нема за себе ни једне истине. Све њезино пискарање гола је лаж. Тако је гола и безочна лаж, да су Хрвати примили српски језик за свој књижевни језик. Истина је обратно. Хрватска књижевност имаде спомениках старих и 800 годинах, па се добро зна за хрватски језик. Сва дубровачка књижевност јест необориви споменик хрватске свијести и хрватске културе, и за то је дрзовита безочност, кад се тврди, да је штокавско нариечје хрватско, српски језик. Доситеј Обрадовић примио је хрватски пучки говор за србску књижевнот, па ако би могло бити говора, да је тко узео чији народни језик за свој књижевни језик, *могло би* се то рећи о тако званих Србих. *Цинцари*, Мартолози и Раци, што се досе-

лише у хрватске земље, прихватише овдје говор хрватскога народа и тиме се похрватише. Ну о томе је сувишно овдје говорити, јер је то у нашем листу небројено путах доказано, а особито је писац чланаках „Пропагандини служници на дјелу“ својими умними и документално подкријепљеними наводи смрвио у прашину бајку о Србству у Хрватској“.

„У Хрватској је на нашу жалост и срамоту, туђинство увијек налазило људих, који су за вољу тога туђинства властити свој народ понизивали, те му данас тајили хрватско име, а сутра надијевали какво измишљено име. Једном су хтјели хрватски народ повлирити, други пут га појугославенити, трећи пут посрбити. Приврженици аустријанштине борили су се проти хрватству Анте Старчевића и његовали југославенство и србохрватство. А јер су добили моћ и власт, много су нашкодили Хрватству“.

Изнијели смо и сувише опширно мишљење три органа различитих хрватски странака, да виде Срби, који их иначе не читају, како се о Србима редовно пише. Срби су читаоци сигурно увидјели, да сви једнако мисле о Србима — разлика је само према темпераменту у оштрини израза. Према томе треба и поступати са свима једнако. Жао ми је, што ми никако није могла доћи до руке изјава хрватских реалиста. У осталом увјеравају ме, да је оно у „Obzor“-у писао један од вођа њихових. На здравље!

*

Ово је писање главних хрватских новина. На оне у провинцији не обазиремо се. Оваке ријечи и још горе, трпили су Су Срби сваки дан и — ћутали. Знали су, да ко губи има права да се љути. Имали сте прилику сигурно у приватном животу често пута видјети два брата — једног лијенштину, другог радишу, и видјели сте пропадање првога, коме се за то зло нико није чинио крив, него његов рођени брат.

Та је иста појава овдје. Хрватима су само Срби криви. Они не виде својих погрешака, ни Чивута, ни попова, који им кожу згулише. Мјесто заједничког рада са Србима, они од Срба бјеже као ђаво од крста. Они су до краја нетолерантни. Нетолеранција није особина словено-германске расе, њу је католичка црква примила од Јевреја*. Њу и проповједају највише попови у Хрватској. Срби су напротив толерантни и великодушни. Они би били у стању све учинити, да једном те сваће нестане. Много се српске силе истрошило у том неплодном раду.

Ова разлика у толеранцији опажа се најбоље у писању новина. Новине су „јавно мнијење“. По њима ћете најтачније упознати расположење народа. Српске новине никада не грде хрватског народа, што им може на част служити. Оне су се највише губиле у сентималности — у кукању за „небратским“ и „несловенским“ држањем Хрвата. Хрватске новине називају Србе редовно Власима, Цин-

*) То је лијепо доказао Чемберлен у свом епохалном дјелу „*Die Grundlagen* des XIX. Jahrhunderts“.

царима, Циганима, у најбољем случају „Србима“, т. зв. Србима и т. д.

У страним новинама није ништа штампано хрђаво о Србији, да то нису и хрватске новине прештампале. То је сигурно требао бити мост зближавању!

Нетолеранција се хрватска опажа и према науци. На Хоића, који је изразио своје научно увјерење. да је Босна српска, подигла се читава хајка. То је бар ствар најновијег датума, које ће се сигурно сјетити хрватски новинари. „Матица Хрватска“, која је издала ту књигу и осим тога превод приповједака од Тургењева, гдје се случајно спомиње, да један Далматинац говори српски, постала је предмет најгрђих нападаја. И једно тијело књижевника и научника морало је узмаћи пред руљом ситних политичара.

Хрвати су вјерски фанатици, Срби нису. С тога и јесу Срби позвани, да проводе до краја реченицу: „Брат је мио, које вјере био“ и да за своју народну мисао задобију све три вјере нашега народа. То не може учинити онај дио народа, гдје је поповска ријеч изнад свега*), гдје је вјерска нетолеранција изнад свега**). Можда ће Хрвати пребацивати поповштину и оном народу, који је дотле дошао у свађи са својим свештеницима, да од њих неће да прима причешћа,

*) Причају, да је у Босни било случајева прије окупације да сељаци у име покајања држе на заповијед фратра камен објешен о врату за сво вријеме мисе.

**) Карактеристично је, да је при свим загребачким против-српским демонстрацијама (ко им број зна?) настрадала и *српска православна* црква.

да иде у цркву, неће да с њима сахрањује своје мртве у неким мјестима Босне и Херцеговине Српском народу пребацивати клерикализам, — то је највећа бесмислица. И у Војводини и у Бановини, у Босни и Херцеговини води се одлучна народна борба против клерикализма поповског. Наши попови мисле, да ће православни клерикализам најбоље одговорити римском клерикализму, а народ мисли, да ће то учинити најбоље вјерском самоуправом, у којој учествују и лајици и свјештеници. Наш народ хоће све да постави на демо кратске основе, па и то. Наш народ није клерикалан, али јест религиозан, јер му је религија национална. Религиозност је у опште одлика свих Словена. Вјерска независност и обрана нације, то су главни принципи уређења црквеног. Прелистајте историју српску, бугарску и руску и свагдје ћете видјети те принципе. Хусова борба и борба за глаголицу своде се на исти принцип. Или узмите појаву Бегумила у историји Босне. Борећи се за црквене догме, борили су се и за националност у уређењу црквеном (чисто српски народни језик и, старе словенске вјерске установе). Одољевајући разним насртајима, они тек подлегоше мусломанству.

Тај дух независности, та борба за самоуправу прелази и на мусломане. У борби једнога Хусеин-бега Градашчевића, једнога Али паше Ризванбеговића видите тај српски револуционарни дух, видите ону беспријерну љубав према слободи и независности, којом

се одликује српски народ на свим странама. Зар данашња муслиманска борба у Босни и Херцеговини не значи то исто у обрани своје вјере према језуитским нападајима? — Хрвати нам пребацују да не вјерујемо ни у шта јер до црквених формалности много не држимо- То је истина. Формалности су за нас споредна ствар, али је за то морал, што га носимо у себи, што се преноси с генерације на генерацију, за нас главна ствар. То је морал народних пјесама и осталих умотворина, српски народни морал, као посебна грана српске културе. Хрвати имају само онај општи католички морал, јер немају посебне културе. С тога за њих и јесу формалности у религији главна ствар.

Српска култура са посебним филозофским религиозним моралним разорима. изложеним у оним величанственим народним умотворинама и са посебном народном умјетности и јест главни темељ обране наше нације.

„Народ, који је створио српску народну поезију добија на судилишту историје сјајну свједоџбу, да долази међу најодобреније и најспособније за културне послове. Српска народна појезија представља тако богати дио свеопште људске културе, да и најдубља политичка пропаст не може да угуши њен таленат“ вели с правом Холечек. Мотиви тих на жалост слабо испитаних народних пјесама: вјерност, срчаност, праведност, поштовање жене, лична част изнад свега, показују најасније јачину и културу народа, који их *је створио.*

Зар не преставља најпошље сам по себи главни јунак наших пјесама Марко Краљевић народну освету и народно јединство. Зар не доказива велику привлачну силу српске културе и импоновање српске снаге и та околност што су култ тога српског јунака почели примати и Хрвати и Бугари?

Жао нам је што Хрвати тога немају. Попови су код њих и сувише рано раширили опште католичке појмове о свему прије, него што су се они и уздигли до извјесног ступња културе, прије него што се и могла развити посебна хрватска култура.

Тај разлог дакле за обрану нације потпуно отпада. Да видимо друге разлоге. Корени су модерне националне идеје, како згодно вели Каутски: 1. осигурање унутарње и проширење спољне пијаце; 2. слобода и демокрација; 3. ширење књижевног образовања у масу.

Да ли је могуће осигурати унутарњу и проширити вањску пијацу живећи у царинској заједници са земљама јачим и у индустрији и у пољопривреди, које дају правац економској политици читаве државе? Да ли је могуће очувати потпуну слободу и демокрацију, гдје би имало хегемонију племе, које не познаје ни слободе, ни демокрације? Да ли је могуће ширити књижевно образовање у масу ондје, гдје је књижевност подигнута на са свим ненационалној основи?

Нека Хрвати одговоре на ова питања. *Ако одговор* на њих гласи негативно, а то

је и сувише јасно, онда нема смисла ни борба за остварење хрватског државног права.

Заносити се мишљу, да су Хрвати у стању одржати се као посебна јединица и сувише је политички немудро. Њихови стари, што су се заносили Илирством и Југословенством, то су боље увиђали, него они данас. Они су данас спали са ширег појма Илирства и Југословенства на ужи појам Хрватства. То ни;е могуће без туђег уплива или дегенерисања народа.

Ми волимо вјеровати оно прво.

Хрвати не могу даље да се боре као посебна народност, јер за то немају права. Они јесу и остају само једна политичка странка, која све чини, да Србе у борби са непријатељима смета. Многоме ће можда изгледати ова борба о хегемонију и сувише преурањена. Треба само на то мислити, да је овде борба између два сасвим противна политичка правца демокрације и клерикализма, борба за обрану нициoналне културе против људи са туђинском културом, борба за економску независност против људи, који су за економску потчињеност, и свакоме ће та борба изгледати потпуно разумљива. Људи, којима су уста пуна празне ријечи „слога“ не разумију, да је у тој српско-хрватској борби представљен један главни хисторијски принцип — борба између напретка и назатка и да се ту мора борити, један главни биолошки принцип — борба за самоодржање и да се ту мора борити. У првом случају побјеђује напредак, у другом снага. Срби ни-

су криви, ако је обоје на њиховој страни и ако се Хрвати морадну један пут окупити око словенске српске народне заставе, да под њом разрачунавају са снажним Германством, Талијанством и Мађарством.

Иначе напомињем за оне који ме хрђаво схватише, да сам пријатељ јаког и уједињеног јужног Словенства. Ко год схваћа важност квантитета у данашње вријеме, мора о томе једнако мислити. Данашњи хрватски политичари о томе неће тако да мисле. Бианкини је отворено рекао у далматинском сабору: „Ми праваши нисмо толико идеални јер у тој скупини (југословенској) ми Хрвати морали би исчезнути.“

Зар ово не значи скрајни сепарантизам од стране оних, који Србима пребацују сепаратизам? Зар ово не значи признање властите слабости?

Ми се морамо чувати, да догађаји не буду хитрији од нас, да неко трећи не ријеши то питање, како он хоће. Досадања чаркања била су најлуђа ствар. Много је боља и кориснија отворена борба. Борбе се боје само слабији и кукавице. Одлучиваће „природна животна снага народа, која се може огледати у једним облицима у чврстоћи тијела и плодности у над моћности на бојном пољу и предности у образовању умјетности и знаности, у несавладивом осјећају заједнице и у чврстом одржавању националности.“*) Ко ће побиједити у овој борби за хегемонију? Ми ми-

*) *Max Nordau*: Paradoxe 353.

слимо они крајеви, гдје се родило највише јунака, гдје је најљепша раса, најинтелигентније становништво, гдје су се одиграли најзнатнији хисторијски догађаји, гдје се говори најчистије српски језик, одакле су потекле већином оне дивне народне умотворине; они крајеви, гдје живи по ријечима једнога Емилија Кастелара, народ јунака, по ријечима једног Чемберлена величанствен народ, по ријечима Анђела де Губернатиса најљепши представници словенске крви, по ријечима једног Лероа Болиса најљепша раса европска. То је онај низ српских земаља, што се протеже од Јадранског мора до плавог Дунава и обухваћа јужну Далмацију с Боком и Дубровником, већи дио Херцеговине и Црне Горе, југоисточну Босну, Новопазарски Санџак, западну Србију и Шумадију и равни Сријем. То је српски центар. Остали српски крајеви, који су већином насељени из овога центра, (позната је н. пр. реченица: Херцеговина сав свијет насели, а себе не расели) задржали су све културне особине домовине својих отаца и остали јој потпуно вјерни. Они су најјасније и доказали животну снагу српског народа, јер су се показали као јунаци у неједнакој борби — не само да се нису изгубили у мору других раса и култура, него су често пута и као мањина себи културно потчинили аутохтону већину.*)

*) У 39. броју „Српског Књижевног гласника“ изнио је др. Станоје Станојевић једну историјску чињеницу, да Срби сад заузимљу већи терен, него што су га имали у доба досељења. То *је на сваки начин* било највише на штету Хрвата. С тога су *можда* Хрвати онако ватрени браниоци бесмисленог хисторијског *права.*

У приcподоби са хрватским центром Загорјем, овај наш центар особито одсијева.

Јасно је онда и гдје су бољи изгледи на побједу. Хрвати не могу замислити интелигентна сељака, јер га они немају, или врло слабо имају. Они с тога не могу да разумију наше демокрације, нити да појме снагу српске народне мисли, којој је сам народ творац. Они што год имају, на свему морају захвалити само свештенстту и племству, а ми на свему сељаку. И српску културу и српску државу и ону величанствену поjезију, све је створио српски сељак. Осим Швајцарске нећете наћи сличног примјера у историји. Интелигенција је у нас слабо шта привриједила. Она је шта више често пута и кварила, јер је у њој било разних туђих елемената.[1])

[1]) Симо Матавуљ је направио у једној приповјетци врло згодну приcподобу, кад је рекао за српски народ, да му изгледа као снага без очију. И заиста, народ, који је онолико чуда у историји починио, сада се размјерно мало у борби истиче. Зашто? Или је то она обична малаксалост иза борбе, или је несташица у снажним индивидуалностима? Политиком народа, који је створио једног генијалног Карађорђа, дипломату Милоша, јунака Синђелића, да и не спомињемо касније борце политичке из других времена и других крајева, управљају заиста и сувише често полутани и себичњаци. Идеали нашега народа почињу се губити као идеали већине интелигенције, и у томе лежи једно велико зло. Ко нам то пребацује, заиста има потпуно право. Народна мисао, која је кроз вијекове прелазила с кољена на кољено, која је никла из срца простог народа и која се у сваком чину манифестовала, постала је неразумљива за велики дио образованих, у чије је руке народ своју судбину положио. Или је то ради тога, што још нико није са оштрином истакао научну основу народне мисли? Или разлог лежи у тој појави, која се редовно понавља у историји, да иза великана медиокритети узму управљати судбином народа? Или је можда оправдана теорија професора Цвијића, да је узрок томе цинцарски морал досга великог дијела варошана, из кога је и поникао већи дио интелигенције.

Али како било, остаје истина, да је тешко наћи интели-

Ми с тога и држимо тако високо демократски принцип. Он је нама нада све, јер демократија код нас не значи понизност као код неких других словенских народа, него — неку врсту аристократије! Један виши аустријски официр, описујући своје путовање по Србији, чуди се највише српској демокрацији, гдје се сваки сматра сувереном. То је пошљедица стапања старе српске аристокрације с народом и заједничког робовања. (Па с тога је дубровачка и босанска аристокрација (бегови) била међу првима, која је у борби српско-хрватској стала одлучно на српску страну.)

И ради тога, јер демокрација мора по процесу опште еволуције однијети побједу над клерикализмом, јер је српски центар много бољи и јер смо ми најпослије и квантитативно јачи, мора Српство побиједити Хрватство. Ми нисмо двије народности — ми смо двије политичке странке. Она странка мора побиједити, која заступа прогрес. Надао сам се, да ће ово моћи разумјети један дио хрватске интелигенције и да ће овај процес поспјешити јер би нас несједињене могли иначе догађаји изненадити. Ја сам преухитрио. Мислио сам да ивер може далеко пасти од кладе, да синови праваша могу бити пријатељи Срба и преварио сам се. Сад видим, да сам и су-

гентнијег и пунијег животне снаге народа од српског народа и интелигенције, која показује мање одушевљења од српске интелигенције. Права „снага бес очију“.

више добро мислио о искрености језуитс
питомаца.

Треба истакнути разлог, ради кога
мислио, да треба водити крупна рачуна
хрватској интелигенцији. — Срби се ода
држе своје народне мисли. Народ је ство
и с тога му је света. Она се огледа
народним пјесмама и у хајдучким борб
и у устанцима и народ је не напушта.
вати су увијек били подложени сугестиј
том погледу. Има теорија, које тврде, да
у размјерно кратком времену и морални
зори народа сугестијом мијењају. У Хрв
су се сугестијом мијењали појмови о нар
ности. Илирство и Гај, Југословенство
Стросмајер, Хрватство и Старчевић су
раздјељиви појмови. Ове личности су су
рирале разне појмове о народности, који
значили и разне политичке струје. Је
онда чудо, да се дође до закључка, да
Хрвати само једна политичка странка? Р
тога јер су Хрвати подложнији сугест
озго и јер је хрватска интелигенција у
погледу у стању много учинити, на њу
толико и апелирали. Ми јој желимо с
више патриотизма и — интелигенције,
су збиља сви Хрвати, који су се истиц
умом, били за заједницу са Србима, а м
надамо, да ће и садашњи умни људи им
бар толико амбиције, да не ће пустити,
управља народном политиком полити
олош.

Да завршимо! И филолози и политич
кажу, да су Срби и Хрвати један на

Поред свега тога и политичари и филолози (а они су се једино до сад у том питању и изјашњавали) радили су на отуђивању. Прво се говорило при заједничким састанцима, а друго код куће на практичном раду. Наравно, да је ово друго почело претезати. Неискреност је постала главни принцип наше међусобне политике. Кад се највише говорило о слоги, онда се највише радило и на отуђивању. Ми смо видјели Хрвате, како нарочито у ово пошљедње вријеме, на том отуђивању свим силама раде Почело се са католичким конгресом у Загребу, а наставило на словенском новинарском конгресу, прослави „Кола“ и „Требевићевој“ и у св. јеронимском питању. Круна свега требали су да буду они догађаји почетком септембра. План, по коме се радило, и сувише је јасан. Али ствар се може окренути преко очекивања аранжера. Можда ови најновији догађаји значе и напредак у борби за српско-хрватско јединство. Велимо можда. Ако ништа друго, бар смо на чисто, што једни другима мислимо. Били смо барем искрени.

Др. Франко Поточњак рекао је једном приликом, да су Хрвати од вијекова у борби са здравим разумом. Ми се надамо, да они кроз следеће вјекове неће то бити. Они треба да се једном отресу оних клика, што свакоме прије служе него Хрватству. „Obzor“-аши су Аустријанци, Prava-ши су Мацарони, тако они сами једни за друге кажу, а ми имамо пуно разлога да им вјерујемо.

Паметни и родољубиви Хрвати треба јед-

ном да увиде, куд води ова хрватска политика и да одбаце мисао, која је настала декретом озго, а да прихвате ону мисао, која је никла у самом народу, јер она једино значи обрану наше културе и наш еконемски напредак. Нека се сјете хрватске реалисте ријечи свога учитеља Масарика: „Не ради се у политици само о идејама него о стваралачким идејама“. А то нијесу никад идеје, које туђини из својих канцеларија диктују. Нека се сјете и пророчанских ријечи Макса Нордау-а: „Дијелови који су растављени великим и силним разчлањавањима народности, или ће се опет прикључити своме главном племену, или ће његовом помоћи надвладати мање народе у чијој се средини налазе и чију силу они сад трпе. Малим народима, који с другим једну земљу наставају а не ослањају се на моћне сроднике, одређена је пропаст. Они морају као народи пропасти. Остаће само велике нације а од малих оне, које буду у стању основати самосталну нацианалну државу, ако буде нужде и са протјеривањем или потискивањем туђих елемената, који су међу њима становали.“ На кога ће онда рачунати Хрватска проријеђена њемачким, мађарским и чивутским елементом, на кога Далмација и Истра проријеђена Талијанима?*

Је ли могуће то велико дјело провести без Срба, или шта више против Срба? Ма-

---

*По статистици од 1890. било је у Хрватској и Славонији: Мађара 68.794; Нијемаца 117.493; а по статистици од 1900.: *Мађара 90.180*; Нијемаца 134.000. Ови су се дакле помножили *за 14%*. Да то није природно множење него досељавање и *сувише је јасно*.

цари имају силу а за моћне је силе — право. Гледајте да створите у првом реду слободну Хрватску. Све остало за тим долази. Немојте слушати народне непријатеље, који вас противно уче. Мегаломанија је и сувише велика болест народна. Ње се отресте — попова се отресте, то је први услов. Други је главни услов — упознајмо се. Једино међусобно познавање доводи до изједначења мисли и увиђања заједничке опасности у чему и лежи основа за заједничку обрану и за оснивање заједничке будућности. Ако буде продрла мисао, да смо само двије политичке странке, то ће упознавање и зближавање ићи много брже. Свакоме је лакше разрачунати са странком него са народности. Бесмисао је више и говорити о двије народности. Писмо и вјера нијесу нигдје обиљежја народности — не могу ни код нас бити. Они, који говоре о Србима и Хрватима као о посебним народностима или су издајице, или незнанице.

Трећи је услов да престану једном паланачки политичари, који знају само са Kirchenthurmpolitik, водити у том смислу главну ријеч, а корифеји ћутити. Ћутање је сада гријех.

Четврти је услов — будимо искрени. Причати на једној страни о слози, док се на другој ради против ње у првом је реду непоштено а у другом непатриотски. Будимо искрени — и ако се будемо морали борити — боримо се као људи, јер је много боља

отворена борба од досадањих закулисних сплетака и ситних чаркања.

Што се прије сврши наш спор, то је боље и по општу народну ствар корисније. Ко жели мир, мора испунити ове главне услове. Иначе је и сувише лудо трошити ријечи и вријеме узалуд. Кад то буде, лако ћемо заборавити стару невољу.

Је ли то могуће?

Крупније погрешке.

На	стр.	29.	треба	курзив	мјесто	курзиф
"	"	35.	"	нема их ни 1/3	"	нема их на 1/4
"	"	45.	"	народима	"	randoм
"	"	49.	"	Лероа Болиеа	"	Лероа Болиса

